

SERQEY YESENİN

İRAN NƏĞMƏLƏRİ

© Xəzər Universitəsi Nəşriyyatı, 2015

Tərtibçi, redaktor və
məqalələrin müəllifi: **İsaxan İsaxanlı**

Rəssam: **Afaq Kərimova**

Kompyuter işi: **Zakir Yusifoğlu**

Kitaba Yesenin sevgi poeziyasının mərkəzində yer alan “İran nəğmələri” silsiləsinə daxil olan 15 şeirin bu günə məlum olan Azərbaycan dilinə bütün tərcümə variantları daxil edilmişdir (9 tərcüməçi, 61 tərcümə).

Serqey Yesenin. İran nəğmələri.

Bakı, Xəzər universitəsi nəşriyyatı, 2015, 160 səh.

İllüstrasiyalar xüsusi olaraq bu kitab üçün hazırlanmışdır

ISBN 978-9952-20-095-9

© Издательство «Университет Хазар», 2015

Составитель, редактор
и автор статей: **Исахан Исаханлы**

Художник: **Афаг Керимова**

Компьютерный дизайн: **Закир Юсифоглы**

В книгу включены все известные на сегодняшний день переводы на азербайджанский язык стихотворений, входящих в знаменитый цикл «Персидские мотивы», который занимает особое место в любовной лирике Есенина (9 переводчиков, 61 перевод).

Сергей Есенин. Персидские мотивы.

Баку, Издательство «Университет Хазар», 2015, 160 стр.

Иллюстрации подготовлены специально для данной книги

Dahi rus şairi

Serqey

YESENİNİN

anadan olmasının
120 illiyinə

HƏSR OLUNUR

К 120 - летию со дня
рождения

Великого русского поэта

Сергея Александровича

ЕСЕНИНА

ПОСВЯЩАЕТСЯ

“İran nəğmələri”: İrana və Bakıya əbədi sevgi heykəli

Əvvəlcə bir neçə kəlmə «Персидские мотивы» ifadəsinin tərcüməsi haqqında. «Персидские мотивы» ifadəsini müxtəlif müəlliflər “İran motivləri”, “Fars motivləri”, “Şərq motivləri”, “Fars təranələri”, “İran nəğmələri”, “İran xəyalları”, “Fars havaları” kimi tərcümə etmişlər. Biz “İran nəğmələri”nə üstünlük verdik. Aydındır ki, «мотив» tərcümədə “nəğmə” demək deyil. Lakin «мотив» sözünü Azərbaycan dilində elə “motiv” kimi işlətdiyimiz zaman onun rus dilindəki mənasında olan gözəllik hiss edilmir. Başqa sözlə, bu söz Azərbaycan dilində, xüsusən də poeziya kontekstində, rus dilində verdiyi incə, genişhatəli mənanı verə bilmir və bir qədər quru səslənir. “Nəğmə” sözü “motiv”ə nisbətən dilimizdə daha poetik səsləndiyi üçün biz ona üstünlük verdik.

Yesenin lirikasının mərkəzində yer alan “İran nəğmələri” silsiləsinə 15 şeir daxildir. Əvvəlcə Yesenin buraya 20 şeir daxil etmək planı olsa da¹, bu reallaşmamışdır. Bakıda son dəfə olduğu

¹ Сергей Есенин. Полное собрание сочинений. В 7-ми томах. Главный редактор Ю.Л.Прокушев. Т.6. Письма. Москва, «Наука» – «Голос», 1999, стр.193.

zaman (28 iyul - 3 sentyabr 1925-ci il) Yesenin silsilə üzərində yenidən işləmiş, onu tamamlamış və şeirlərin sıralanmasını müəyyənləşdirmişdir. Ümumiyyətlə, Yesenin "İran nəğmələri"ndə şeirlərin sıralanmasına xüsusi fikir verirdi. Onun sağlığında buraxmaq istədiyi üçcildlik "Şeirlər toplusu" («Собрания стихотворений»)¹ üçün hazırladığı "İran nəğmələri" silsiləsində şeirlərin sıralanmasına və onların ilk dəfə dərc edildiyi mənbələrə diqqət yetirək:

1. «Улеглась моя бывшая рана...» ("Trudovoy Batum" qəzeti, №280, 10 dekabr, 1924, Batum)
2. «Я спросил сегодня у менялы...» ("Trudovoy Batum" qəzeti, №280, 10 dekabr, 1924, Batum)
3. «Шаганэ, тымоя, Шаганэ...» ("Bakinski raboçi" qəzeti, №1, 1 yanvar, 1925, Bakı)
4. «Ты сказала, что Саади...» ("Bakinski raboçi" qəzeti, №1, 1 yanvar, 1925, Bakı)
5. «Никогда я не был на Босфоре...» ("Zarya Vostoka" qəzeti, №782, 18 yanvar, 1925, Tiflis)
6. «Свет вечерний шафранного края...» ("Zarya Vostoka" qəzeti, №782, 18 yanvar, 1925, Tiflis)
7. «Воздух прозрачный и синий...» ("Bakinski raboçi" qəzeti, №82, 13 aprel, 1925, Bakı)
8. «Золото холодное луны...» ("Bakinski raboçi" qəzeti, №82, 13 aprel, 1925, Bakı)
9. «В Хорассане есть такие двери...» ("Bakinski raboçi" qəzeti, №74, 3 aprel, 1925, Bakı)
10. «Голубая родина Фирдуси...» ("Bakinski raboçi" qəzeti, №74, 3 aprel, 1925, Bakı)
11. «Быть поэтом— это значит то же...» ("Bakinski raboçi" qəzeti, №177, 7 avqust, 1925, Bakı)

¹ Adı çəkilən bu «Собрания стихотворений» Yesenin ölümündən sonra, 1926 – 1927 - ci illərdə çapdan çıxmışdır.

12. «Руки милой—пара лебедей...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, №179, 10 avqust, 1925, Bakı)
13. «Отчего луна так светит тускло...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, №183, 14 avqust, 1925, Bakı)
14. «Глупое сердце, не бейся...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, №177, 7 avqust, 1925, Bakı)
15. «Голубая д авеселая страна...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, №179, 10 avqust, 1925, Bakı)

Göründüyü kimi, şeirlərin sıralanmasında xüsusi bir meyar (yazılma tarixi, ilk dəfə dərc edilmə tarixi, ilk dəfə dərc edildiyi yer, əlifba sırası və s.) yoxdur. Yesenin Q.A.Benislavskayaya göndərdiyi 11 may 1925-ci il tarixli məktubunda yazır:

“*Bu iki yeni İran şeirini* (“Воздух прозрачный и синий...”; “Золото холодное луны...” – İ. İsaханlı) *sizə evdə verdiyim iki sonuncu şeirdən əvvəl yerləşdirin – “Перу” və “Голубая родина Фурдусу...” - дən əvvəl*”¹.

Elə bununla da, Yesenin sıralanmadakı tək meyarı (ilk dəfə dərc edilmə tarixi) özü pozmuşdur. Daha sonra son iki şeirdə də bu meyar pozulmuşdur. Beləliklə, “İran nəğmələri” şeirlərinin düzülüşündə yeganə bir meyar var – Yesenin öz istəyi! Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Yesenin yalnız “İran nəğmələri”ndə deyil, ümumilikdə onun sağlığında buraxılmış kitabların hamısında şeirlərin düzülüşünə xüsusi fikir verirdi:

“*Yesenin tərtib etdiyi hər bir kitab – bu, sadəcə olaraq, müəyyən bir dövrdə yazılmış şeirlər toplusu deyil, özünəməxsus bir şəkildə*

¹ *Сергей Есенин. Полное собрание сочинений. В 7-ми томах. Главный редактор Ю.Л.Прокушев. Т.6. Письма. Москва, «Наука» – «Голос», 1999, стр.214.*

və hər dəfə xüsusi, yeni qayda ilə hazırlanmış bir kitabdır. Yesenin yalnız öz yaradıcılığında deyil, kitablarının tərtibində də əsl şair idi. Şeirlərin çox diqqətlə düşünülmüş, onların daxili, emosional zəncirvari reaksiyasına uyğun düzülüşü Yesenin kitablarını orijinal poetik bir gündəliyə çevirir, onları vahid, bitkin bir əsər halına salırdı”¹.

1925-ci ilin may-iyun aylarında Moskvada Yesenin “İran nəğmələri” kitabı çapdan çıxır². Hələ bir qədər əvvəl – 1924-cü ilin dekabr ayının 21-də Yesenin Batumdan Çaqinə yazırdı:

*“İran haqqında şeirləri mən çoxdan sənə həsr etmişəm. Amma kitab çıxana qədər mən ya heç nə qeyd etməyəcəm, ya da yalnız “P.Ç.” yazacam. Bütün bunlar tam halda kitabda olacaq. O, ayrıca çıxacaq”*³.

Şair sözüə əməl etdi, kitab çıxdı və “sevgi və dostluq nişanəsi” olaraq P.İ.Çaqinə həsr edildi. Bu kitaba 10 şeirdən ibarət “İran nəğmələri”ndən başqa, 1 poema («Мой путь») və 4 şeir («Отговорила роща золотая...», «Сукин сын», «Этой грусти теперь не рассыпать...», «Низкий дом с голубыми ставнями...») də daxil edilmişdi. Həmin kitabda silsiləyə daxil olan şeirlərin ardıcılığı bir qədər fərqli idi – yuxarıdakı sıralanmadakı 9-cu və 10-cu şeirlərin yeri dəyişdirilmişdi. Bu kitab Yesenin sağlığında buraxılmış son kitab oldu. Həyatının sonuna yaxın böyük enerji ilə üzərində işlədiyi

¹ *Есенин С.А.* Собрание сочинений в трех томах. Т-1. Москва, Издательство «Правда», 1983, стр.394.

² *Сергей Есенин.* Персидские мотивы. Москва, «Современная Россия», 1925.

³ *Сергей Есенин.* Полное собрание сочинений. В 7-ми томах. Главный редактор Ю.Л.Прокушев. Т.6. Письма. Москва, «Наука» – «Голос», 1999, стр.195-196.

və görmək arzusu ilə alışıb-yandığı “Şeirlər toplusu”nu görə bilmədi Yesenin!

Ümumiyyətlə, Yesenin sağlığında, təkrar nəşrlər də nəzərə alınmaqla, 32 kitabı nəşr olunmuşdur. İlk kitab – “Радунница” (1916), son kitab – «Персидские мотивы» (1925). Bunlardan əlavə, şairin sağlığında müxtəlif mənbələrdə daha 61 kitabın çapa hazırlanması haqqında məlumatlara rast gəlinsə də¹ naməlum səbəblərdən onlar çap olunmamış qalmışdır. Maraqlıdır ki, həmin kitablardan biri “Ryazan və İran” adlanırdı. O da maraqlıdır ki, bu məlumat Yesenin özü tərəfindən, «Голубая родина Фирдуси...» şeirinin yazı makinasında yığılmış mətninin sonunda qeyd olunmuşdur. Bu, həmin kitabın “İran nəğmələri” ilə birbaşa əlaqəli olmasına ciddi işarədir. Lakin bu kitabın məzmunu haqqında heç bir məlumat yoxdur. Bununla bağlı belə bir versiya da irəli sürülür ki, bəlkə də bu, ayrıca kitab deyil, elə “İran nəğmələri” kitabının ilkin adı belə nəzərdə tutulmuşdur². Kitaba “İran nəğmələri”ndən başqa daxil edilmiş 1 poema və 4 şeirin məzmunununun birbaşa şairin doğma kəndi ilə, daha geniş mənada, Ryazanla bağlı olması da bu versiyanın ağlabatan olduğunu göstərir.

Yesenin ölümündən sonra çıxan bir sıra nəşrlərdə silsiləyə daxil olunan şeirlərin sayı və sıralanmaları kitabı buraxan məsul şəxslərin istəyi ilə müxtəlif şəkillərdə verilmişdir. Təxminən 70-ci illərdən başlayaraq, buraxılan çoxcildliklərdə isə “İran nəğmələri” klassik 15

¹ Сергей Есенин. Полное собрание сочинений. В 7-ми томах. Главный редактор Л.Прокушев. Т.7, Книга.3, Москва, «Наука», 2001, стр.72-101.

² Yənə orada, səh.100-101.

şeyrdən ibarət və yuxarıda göstərilən Yesenin sıralanmasında verilir. Lakin Əliağa Kürçaylının tərcümələrinin son nəşrində¹, nədənsə, bu düzülüş dəyişdirilmiş, şeirlərin ardıcılığı pozulmuşdur. Klassik sıralanmada 5-ci yerdə olan “Никогда я не был на Босфоре...” şeiri 3-cü yerə, 8 və 9-cu yerlərdə olan “Золото холодное луны...” və “В Хорассане есть такие двери...” şeirləri isə, uyğun olaraq, 10 və 11-ci yerlərə qoyulmuşdur. Əliağa Kürçaylının sağlığında buraxılmış son kitabda² sıralanmanın klassik düzülüş üzrə aparıldığını nəzərə alsaq, bu nəşrdə sıralanmanın pozulmasını yalnız kitabın buraxılışına məsul şəxsin diqqətsizliyi kimi qiymətləndirmək olar. Yeri gəlmişkən onu da qeyd edək ki, bu dəyişiklik adı çəkilən kitabda yeganə dəyişiklik deyil. Məsul şəxslər hansı məntiqləsə, 1975-ci ildə buraxılmış kitabdakı “26-lar haqqında ballada”nı³ yeni nəşrə daxil etməmişlər.

“İran nəğmələri”nə daxil olan klassik 15 şeyrdən 5-i Yesenin son Bakı səfəri zamanı (28 iyul – 3 sentyabr 1925-ci il) yazılmış və dərc edilmişdir. Silsilədəki son şeir – “Толубая да веселая страна...” şeiri P.İ. Çaqinin qızı balaca Rozaya (*tam adı Rozaliya*) həsr olunmuşdur. Bu şeir silsilədə sonuncu yerə qoyulsa da, əslində, şeir bir az əvvəl – aprelin 8-də yazılmışdır. Görünür, şeirin üzərində yenidən işləmək fikri olduğundan, Yesenin onu bir az gec dərc etdirmişdir.

¹ S.A. Yesenin. *Seçilmiş əsərləri*. (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Avrasiya Press, 2006.

² *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərnəşr, 1975.

³ *Yenə orada*, səh.213.

Bu şeirlə bağlı bir məqam da maraqlıdır. P.İ.Çaqinin qızı balaca Roza özünü aktrisa kimi göstərməyi çox sevir, nədənsə, özünü “Qeliya Nikolayevna” adlandırır¹. Yesenin də onun xatirinə Rozanı həmin adla çağırırdı, hətta P.İ. Çaqinə yazdığı məktublarda belə, qızı həmin adla anırdı. “Qeliya Nikolayevna”ya həsr edilmiş “Толубая да веселая страна...” şeirinin üç avtoqrafı mövcuddur. Avtoqraflardan birində Yeseninın aşağıdakı qeydi vardır:

“Əziz Qeliya Nikolayevna, bu, həddindən artıq qiymətlidir. Nə vaxt mənim qızımı görsəniz, bunu ona verin. S.E.”

Şairin bu arzusunu Yesenin haqqında “Balaخان mayı” povestinin müəllifi həmyerlimiz Hüseyn Nəcəfov həyata keçirmişdir. O, «История рукописи Есенина» adlı bir məqaləsində həmin avtoqrafı Yeseninın o vaxt Daşkənddə yaşayan qızı Tatyana Serqeyevnaya necə çatdırmasından xoş duyğularla söhbət açır².

Bir sıra başqa mənbələrdə, o cümlədən Əmirxan Xəlilovun əsərində³ və Sabir Turabovun məqaləsində⁴ “İran nəğmələri”nin 16 şeirdən ibarət olduğu göstərilir. Məsələ burasındadır ki, Yeseninın, doğrudan da, “İran nəğmələri”nə daha bir şeir əlavə etmək fikri olub. S.A. Tols-taya - Yesenina yazır:

¹ V.Belausova yazdığı 13 yanvar 1967-ci il tarixli məktubunda Roza bu adı haradan götürdüyünü və özünü nə üçün belə adlandırdığını özü də xatırlamadığını yazır. Вах: Белоусов В.Г. Сергей Есенин. Литературная хроника. Часть-2 (1921-1925). Москва, «Советская Россия», 1970. стр.182.

² Гусейн Наджафов. История рукописи Есенина. «Баку», 22 апреля, 1988.

³ Əmirxan Xəlilov. Sergey Yesenin: Mərdəkanın qızıl payızı və yazi. Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 1996, səh.73.

⁴ Турабов Сабир. Есенин в Азербайджане. Журнал «Литературный Азербайджан», 1959, № 10, стр.100.

“1925-ci ilin avqustunda Yesenin Bakı yaxınlığında Mərdəkanda, Çağının bağ evində yaşayırdı. Yesenin otağının pəncərələrindən biri bağa açılırdı və çox vaxt səhərlər onu quşların səsi oyadırdı. Belə səhərlərin birində o, bu şeiri (“Море голосов воробьиных” şeiri “Bakinski raboçi” qəzetinin 10 avqust 1925-ci il tarixli 179-cu sayında, özü də “İran nəğmələri” adı altında, “Руки милой—пара лебедей...” və “Голубая да веселая страна...” şeirləri ilə birlikdə dərc edilmişdir – İ.İsaxanlı) yazmışdı. Payızda “Şeirlər toplusu”nu hazırlayanda o, yenidən bu şeirə qayıtdı, onu “İran nəğmələri”nə daxil etmək istəyirdi və bu məqsədlə şeirin üzərində yenidən işləməyə başlamışdı. Lakin onu başa çatdırma bilmədiyindən həmin şeiri “İran nəğmələri”nə daxil etmədi”¹.

“İran nəğmələri”ni ilk dəfə Azərbaycan dilinə çevirən Əliğa Kürçaylı da əvvəlcə bu silsiləyə 16 şeirin tərcüməsini daxil etmiş², sonradan həmin şeirlərdən birini (yuxarıda adı çəkilən şeiri) çıxardaraq, 15 şeirin tərcüməsini saxlamışdır³. Sözsüz ki, Əmirxan Xəlilov və Sabir Turabov da məhz həmin şeiri nəzərdə tutaraq “İran nəğmələri”nin 16 şeirdən ibarət olduğunu yazmışlar.

Onu da qeyd edək ki, Sabir Turabovun yuxarıda göstərilən məqaləsində “İran nəğmələri”

¹ С.А.Толстая-Есенина. Отдельные записи. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: в двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр. 261.

² Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar. (Tərcümə: Əliğa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1965; Sergey Yesenin. Qadına məktub. Şeirlər və poema (Tərcümə: Əliğa Kürçaylı). Bakı, Gənclik, 1970.

³ Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar (Tərcümə: Əliğa Kürçaylı). Bakı, Azərnəşr, 1975.

ilə bağlı bəzi başqa qeyri-dəqiq məlumatlara da rast gəlirik. Müəllif yazır:

“*Burada* (“İran nəğmələri”ndə –İ.İsaxanlı) 16 şeir var ki, onlar 1924-1925-ci illərdə «Бакинский рабочий» qəzetində dərc olunmuş və 1925-ci ildə Moskvada ayrıca kitab şəklində çıxmışdır”¹.

Bununla bağlı 2 məsələni qeyd etmək istəyirik. Birincisi, göstərilən 16 şeirdən heç də hamısı yox, yalnız 12-si «Бакинский рабочий» qəzetində dərc olunmuşdur. Qalan 4 şeirdən 2-si 1924-cü ildə Batumda, «Трудовой Батум» qəzetində, digər ikisi isə 1925-ci ildə Tiflisdə «Заря Востока» qəzetində dərc edilmişdir. İkincisi, 1925-ci ildə Moskvada çıxan “İran nəğmələri” kitabına “İran nəğmələri”ndən səmi 10 şeir daxil edilmişdi. Səbəb isə aydındır. Qalan 5 şeir həmin kitab işıq üzü gördükdən sonrakı müddətdə yazılmış və 1925-ci ilin 7-14 avqust aralığında «Бакинский рабочий» qəzetində dərc olunmuşdu.

1967-cı ildə Leninqradda dərc edilmiş bir məqalədə “İran nəğmələri” silsiləsinə aid olan 17-ci şeirin varlığı haqqında da məlumata rast gəlirik². Bu, «Тихий ветер. Вечер синемурый...» şeiridir. Şeir ik dəfə mətbuatda Yesenin ölümündən sonra – 1926-cı ilin martında dərc edilmişdir³.

¹ Турабов Сабир. Есенин в Азербайджане. Журнал «Литературный Азербайджан», 1959, № 10, стр.100.

² Сергей Есенин. Собрание сочинений в трех томах. Т-2. Москва, Издательство «Правда», 1983, стр.376; А.П.Ломан. Об издании произведений С.А.Есенина. Есенин и русская поэзия. Издательство «Наука», Ленинград, 1967, стр.366.

³ «Красная газета», № 73, axşam buraxılışı, Leninqrad, 27 mart, 1926. Həmin dövrdə “Krasnaya qazeta”nın baş redaktoru P.İ.Çaqin idi. O, bu vəzifəyə ÜK(b)P-nin Moskvada 1925-ci ildə, 18-31 dekabr aralığında keçirilən 14-cü qurultayında təyin edilmişdi.

Lakin A.P. Loman bu şeirin “İran nəğmələri”nə aid olduğunu yazsa da, Yesenin bundan sonra buraxılmış çoxcildliklərində həmin şeir silsiləyə daxil edilməmişdir. V. Belausov adı çəkilən bu şeirin haqlı olaraq silsiləyə daxil edilmədiyini və ümumiyyətlə, onun “İran nəğmələri”nə heç bir aidiyyəti olmadığını sübut etmişdir¹.

Hafizin, Xəyyamın, Firdovsinin, Sədinin sehrli lirikasından süd əmən “İran nəğmələri” ilə Yesenin özünə, İrana və Bakıya əbədi sevgi heykəli qoydu.

¹ Белоусов В.Г. Сергей Есенин. Литературная хроника. Часть-2 (1921-1925). Москва, «Советская Россия», 1970, стр.354-355.